

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

© Римар Ю.М., 2008

Проаналізовано сучасний стан і можливості розвитку освіти у вищих навчальних закладах України в контексті підготовки фахівців ринкового спрямування. Показано тенденції кількісного та якісного розвитку освіти в країні.

Ключові слова: система освіти, вищі навчальні заклади, Болонський процес.

Up-to-date state and opportunities for development of education in the ukrainean higher school establishment are analysed in this article in market specialists' training context. Tendences of quantity and quality development of country's education are shown.

Keywords: system of education, higher school establishment, Bolonia's process.

Постановка проблеми

На порозі входження світової спільноти в третє тисячоліття виняткового значення набуває освітньо-наукова сфера і, зокрема, вища освіта, яка в умовах швидкого наростання глобальних загроз поступальному розвитку окремих країн та всього людства покликана стати основним засобом формування здатних до вирішення нових проблем фахівців, джерелом знань і методів для урівноваженого співіснування людини та її довкілля. Розвиток творчих здібностей людини як основна мета освіти набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль науковців, педагогів, громадськості всіх країн. Доля України також залежить від того, наскільки ефективно будуть задіяні інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного її громадянина.

Як відомо, до основних факторів розвитку економіки належать освітній, професійний і кваліфікаційний рівень зайнятого населення, що значною мірою залежить від наявного інфраструктурного потенціалу освіти, який створює конкретні умови і можливості для задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Тому й не дивно, що переважна частина країн з соціально-орієнтованою ринковою економікою надає пріоритет всебічному розвитку освітнього комплексу.

На всіх стадіях розвитку суспільства на освіту і науку покладалися функції основного рушія прогресу. Немає сумніву, що вони є найефективнішою сферою інвестування, адже освіті відводиться пріоритетне місце у вихованні і формуванні в підростаючого покоління світогляду громадянина, патріота, висококваліфікованого фахівця. Громадяни, що здобули освіту належного рівня, стають головною продуктивною силою, джерелом духовної культури суспільства.

Основні завдання щодо розбудови і докорінного оновлення освітньої галузі нашої країни визначені Законом України «Про освіту», Указом Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття) та іншими документами.

Аналіз основних досліджень і результатів

Проблеми розвитку освіти завжди перебували у центрі уваги науковців. Питанням раціонального управління фінансовими та матеріальними ресурсами ВНЗ, шляхів знаходження нових джерел поповнення їх бюджету, засобів адаптації до нових ринкових умов, напрямків здійснення освітніх послуг та наближення їх до світових стандартів присвячені праці багатьох

вітчизняних та зарубіжних вчених. Ці питання у різний час вивчали Ю. М. Алексєєв, Й. М. Бєсکید, Я. Я. Болубаш, Ю. Я. Бобало, І. О. Вакарчук, Ю. М. Вітренко, Є. Г. Єфімов, М. З. Згуровський, Р. Ю. Кігель, К. В. Корсак, В. Г. Кремень, В. І. Куценко, М. Я. Матвіїв, В. М. Новіков, О. І. Устенко, В. А. Яблонський, Г. Бекер, Т. Шульц та ін.

Постановка цілей

Державна політика в галузі розвитку української освіти спрямована на досягнення нею сучасного світового рівня, відродження й подальший розвиток національних науково-освітніх традицій, оновлення змісту, форм і методів навчання, примноження інтелектуального потенціалу суспільства. «Розбудова системи освіти, її докорінне реформування, — наголошується в національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), — мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні» [1].

Виклад основного матеріалу

Сьогодні в Україні, на відміну від радянської системи підготовки фахівців, формується нова система вищої школи, що знаходить своє відображення у створенні приватних закладів освіти, запровадженні багатоступеневої та багатоваріантної системи вищої освіти, наданні додаткових освітніх послуг вищими навчальними закладами. Зараз освіта України, насамперед вища, потребує вдосконалення у напрямку реорганізації сфери управління нею, соціально-економічних перетворень та інтеграції у систему міжнародної освіти. Процес реформування національної освіти вимагає чіткої і комплексної науково-технологічної політики щодо її підтримки та стимулювання розвитку пріоритетних напрямків на базі використання як прямих, так і непрямих методів, включаючи пільгове оподаткування та кредитування.

Від часів перебування України у складі СРСР вона успадкувала досить розвинену та розгалужену мережу освітньо-наукових закладів, яка й надалі продовжує розвиватись і розширюватись. Зростає кількість і різноманітність вищих закладів освіти, чисельність їхнього контингенту, вдосконалюється весь комплекс курсів, дисциплін і спеціальностей. Так, наприклад, за період від 1990/91 до 2006/07 навчального року кількість вищих закладів освіти III–IV рівнів акредитації зросла більше ніж удвічі – від 149 до 350 [2].

Серед нині діючих вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації 236 знаходяться у державній та комунальній власності, а 114 – приватні. Усього в Україні навчається 2 млн. 635 тис. 395 осіб, з них за бюджетною формою навчання – 1 млн. 74 тис. 280 студентів. Нині в Україні понад 560 студентів припадає на 10 тис. населення. Це відповідає середньоевропейським показникам і є передумовою входження нашої держави до кола цивілізованих країн з розвиненою, соціально орієнтованою, регульованою ринковою економікою [3].

Однак, поряд з позитивними кількісними показниками, статистичні дані свідчать про диспропорції у структурі вищих навчальних закладів. Так, наприклад, тоді, як кількість закладів освіти III–IV рівнів акредитації за період від 1990/91 до 2006/07 навчального року зросла на 134 %, а число їх студентів збільшилось на 163 %, кількість закладів освіти I–II рівнів акредитації зменшилась на 23 %, а число студентів, які в них навчаються, знизилось на 38 %.

У розрізі областей найбільші зміни відбулися в Автономній Республіці Крим, де кількість вищих закладів освіти III–IV рівнів акредитації за вказаний період зросла у 4,7 раза, в Закарпатській області – у 6 разів, у Волинській області – в 4 рази, в Хмельницькій області – 3,3 раза. Водночас кількість студентів у вказаних ВНЗ зросла відповідно у 3,8 раза, 2,6 раза, 2,7 та 2,5 раза. Це свідчить про те, що створюються, як правило, невеликі навчальні заклади, з незначним контингентом студентів та штатом викладачів, недостатньо потужною матеріальною базою. Поряд з тим, ця тенденція спостерігається не у всіх областях України. Так, наприклад, із збільшенням кількості ВНЗ у Сумській області в 1,25 раза, число студентів у них зросло в 3,9 раза, в Луганській області кількість ВНЗ зросла в 1,8 раза, а кількість студентів – у 3,1 раза, у Рівненській області – відповідно в 2 та 2,9 раза.

Загалом в Україні за вказаний період кількість вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації зросла у 2,3 раза, а число студентів збільшилось у 2,6 раза.

Що стосується вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (технікуми, училища, коледжі та інші прирівняні до них заклади), то тут спостерігається цілком інша картина. В загальнодержавному масштабі за період від 1990/91 до 2006/07 навчального року кількість таких навчальних закладів зменшилась від 742 до 570, або на 23 %, а число студентів у них скоротилось з 757 тис. до 468 тис., або на 38 %. Зокрема в Автономній Республіці Крим скорочення кількості ВНЗ I–II рівнів акредитації за вказаний період відбулось на 16 %, а числа студентів – на 48 %, в Закарпатській області кількість навчальних закладів зменшилась на 7 %, а кількість студентів – на 36 %. У Волинській області скорочення відбулось на 14 % та 26 % відповідно, а в Хмельницькій – на 17 % та 34 %.

На основі приведених даних можна зробити висновок, що сьогодення система вищої освіти в Україні (особливо III–IV рівень акредитації) зробила значний крок у своєму розвитку. Адже станом на початок 2007 року у вищих навчальних закладах нашої країни навчалось 2787 тис. осіб, і характерно те, що більшість з них (2319 тис. осіб) навчалось у вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації [2].

Прогрес і динаміка розвитку суспільства потребують створення таких умов, за яких вища освіта повинна бути доступною людині протягом усього її життя, особливо в період підготовки та здійснення творчої і виробничої діяльності. Відомо, що з давніх часів освіта належить до важливої сфери людської життєдіяльності, яка забезпечує соціальний прогрес. Але вона протягом багатьох століть не була пов'язана безпосередньо з виробництвом і, за оцінкою ЮНЕСКО, в кінці XIX, на початку XX століття у всьому світі працівники освіти виконували насамперед педагогічні і культурологічні завдання. Середина XX століття характеризується різким стрибком у розвитку технологій, прискоренням темпів науково-технічного прогресу. Відповідно їй перед освітою постали нові завдання. Вона дедалі більше набувала рис окремої галузі економіки, продукуючи знання як певний специфічний товар, що користується постійним попитом у постіндустріальному суспільстві. В освіті, зокрема у вищій, з'явилися нові напрями в електроніці, машинобудуванні, біоінженерії, освоєнні космосу тощо. Для підготовки фахівців у цих галузях відкривалися нові спеціальності та освітні напрями у вищих навчальних закладах, де навчалися майбутні інженерно-технічні працівники.

В кінці XX століття, внаслідок розпаду Радянського Союзу відбулися значні зміни в структурі народного господарства усіх колишніх союзних республік, зокрема й України. Внаслідок скорочення кількості підприємств військово-промислового комплексу, окремих галузей машинобудування, радіоелектронної, хімічної та інших галузей промисловості, знизилась потреба у фахівцях відповідних інженерно-технічних напрямів. Освітні заклади почали переорієнтовуватись на підготовку фахівців гуманітарного напрямку: економістів, юристів, працівників соціальної сфери та сфери обслуговування. Така тенденція спостерігається й сьогодні. Внаслідок цього протягом останніх років зросла кількість бажаючих навчатись на так званих «престижних» спеціальностях (економіка, правознавство, менеджмент, фінанси, банківська справа тощо) й відбулось зменшення кількості абітурієнтів на «непрестижних», технічних спеціальностях. Хоча, на думку ректора Національного університету «Львівська політехніка», професора Юрія Бобала: «Не можуть же усі бути економістами, юристами, сидіти за комп'ютерами... Маркетингові дослідження ринку праці засвідчують перевищення попиту над пропозицією у 2,5 раза, коли йдеться про інженерів-енергетиків, електромеханіків, механіків, зварювальників, будівельників. Майже таке ж перевищення у попиті на спеціалістів з водопостачання і водовідведення, геодезистів...» [4].

Поділяючи думку професора Ю. Бобала щодо диспропорцій, які склались в процесі підготовки фахівців за різними напрямками і фахом, треба зазначити вплив на це явище різних факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Це скорочення і перепрофілювання підприємств військово-промислового комплексу та базових галузей економіки внаслідок розпаду Радянського Союзу, зростання потреби у фахівцях ринкового спрямування, втрата зв'язків з роботодавцями, вищі вимоги роботодавців до якості підготовки, морального, культурного рівня і свідомості випускників ВНЗ. «Сьогодні в Україні керівники підприємств вже не просто беруть на посаду людину із вищою освітою, як це було десятки років з відомих причин. Сьогодні зовсім інша ситуація. Якщо директор підприємства, керівник організації бере нову людину, випускника ВНЗ, то

він, по-перше, бере його на конкретну посаду, а по-друге, бере саме того, хто насправді зможе працювати на цій посаді, може й уміє працювати» [5].

Про зниження якісного рівня вищої освіти внаслідок бурхливого екстенсивного розвитку мережі освітніх закладів, коли масовість і доступність освіти призводять до того, що навчальні заклади “конкурують” між собою шляхом заниження планки вимог до вступників та студентів, говорить в інтерв’ю газеті “Високий замок” від 30 серпня 2008 року начальник головного управління освіти і науки Львівської облдержадміністрації Павло Хобзей: «Я за те, щоб вища освіта була вищою, а не середньою. На шляху до вищої школи повинні бути додаткові бар’єри. Це ж не нормально, що у нас 80 відсотків випускників шкіл стають студентами ВНЗ і тільки 20 відсотків здобувають робітничі професії. Голод на кваліфікованих робітників відчувають усі галузі нашого господарства. У вищу школу повинні йти кращі з кращих. Освітня громада Львівщини підтримує положення проекту Умов вступу до вищих навчальних закладів України на 2009 рік щодо обов’язкового тестування з двох предметів і збільшення мінімального прохідного бала у сертифікаті з 124 до 150, якщо йдеться про профілюючий предмет» [6].

Відомо, що проблема забезпечення якісного рівня освіти, як і перспектива розвитку вищої школи в Україні, полягає насамперед в якісній практичній підготовці фахівців для потреб економіки, з одного боку, і якісній організації навчального процесу, з іншого, при формуванні високоосвічених, національно свідомих і патріотично налаштованих фахівців для розвитку національної економіки і розбудови суверенної, національно-демократичної Української держави. Щодо практичної підготовки у вищих навчальних закладах відповідно до потреб сучасної економіки, то Міністерство освіти і науки України пропонує об’єднати зусилля і разом з Міністерством праці і соціальної політики, Міністерством промислової політики, Союзом промисловців і підприємців та іншими структурами створити, а точніше, відновити діяльність Міжвідомчої ради з цього питання.

Висновки

На шляху подальшого розвитку науково-освітньої галузі України актуальними будуть такі задачі:

1. Розвиток фундаментальної науки шляхом плекання національно свідомих науковців, надання їм достойного фінансування та матеріально-технічних умов для праці;
2. Проведення політики омолодження наукових кадрів, сприяння молоді у здобутті наукових ступенів і вчених звань;
3. Максимальне сприяння у розвитку української науково-технічної термінології, випуск україномовних підручників, посібників, наукової літератури, словників тощо для забезпечення наукового, навчального та виробничого процесів;
4. Відродження і розвиток літературно-гуманітарної, науково-технічної, науково-природничої української мови, національної духовності, культури, історичного фактажу українства.

Перспективи подальших досліджень

На основі проведених досліджень виявлено диспропорції в кількісних та якісних показниках підготовки фахівців вищими навчальними закладами I–II та III–IV рівнів акредитації з метою вироблення рекомендацій щодо подолання цих негативних явищ.

При входженні національної системи освіти до Болонського процесу виникатимуть нові питання стосовно гуманітаризації освіти, підвищення її якісного рівня, впровадження системи незалежного оцінювання знань, удосконалення методів управління навчальним процесом, які потребуватимуть подальшого вирішення шляхом оптимізації управління інформаційними потоками в освіті. Ці та інші питання становитимуть предмет подальших досліджень.

1. Болюбаши Я. Я. *Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. Посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти.* – К.: ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
2. *Статистичний щорічник України за 2006 рік.* – К.: Видавництво “Консультант”, 2007.
3. Онуфрій О. *Небідні студенти // „Новий Погляд”.* – № 47 (55), 23 – 29 листопада 2007 р.
4. Газета “Високий замок” №72(3721), 17.04.2008.
5. Степко М. *Вища школа зорієнтована на фундаментальну підготовку і ми зробимо все, щоб її зберегти.* – К.: Вища школа. – 2-3/2003 – С. 18.
6. Газета “Високий замок” №146(3795), 30.08.2008.
7. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис.* 2(29)‘2008.